

**MEHMET EMİN RESULZÂDE’NİN
BİLİNMEYEN EVRAKI ARASINDA BULUNAN
“HÂKANİ” ADLI MAKALESİ**

FİKRET TÜRKMEN

“Mehmet Emin Resulzâde’nin Özel Defterindeki Türk Şairlerinden Seçtiği Şiirler” adlı makalede, Mehmet Emin Resulzâde’nin bazı evrakının mutlu bir tesadüf sonucu elimize geçtiğini belirtmiş, bu evrak arasında çıkan iki defterden birini de o makalede tanıtmaya çalışmıştık.¹Bu makalede de yine evrakı arasında bulduğumuz “Şirvanlı Hâkanî” adlı makaleyi tanıtmaya çalışacağız.

M.Emin Resulzâde, “Şirvanlı Hâkanî” başlıklı yazısını önce Arap harfli olarak yazmaya başlamış, sonra vazgeçerek baştan Lâtin alfabesiyle tekrar kaleme almıştır. Arap harfli yarım kalan yazıyı (Lâtin harflerine aktarılmış şekliyle birlikte) ve Lâtin harfli makaleyi de daha iyi anlaşılabilmesi için sadeleştirdik, bazı isim ve kavramları açıklayan notlar ekledik.

Şirvanlı Hâkanî

Bir münasebetle büyük Azerbaycan şairi Genceli Nizâmî’den bahsetmiş-tik.² XII. asrın meşhur şairlerinden biri de Şirvanlı Hâkanî’dir. Asıl adı Ali’dir. Bir marangozun oğludur.

¹ F. Türkmen, “M.Emin Resulzâde’nin Özel Defterindeki Türk Şiirlerinden Seçtiği Şiirler”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı:1, Bahar 1996, s.67-76

² Nizâmî, (1150-1214?) Azerbaycan ve İran’ın belki de dünyanın büyük şairlerinden biridir. Eserleri; Divânı ile Hâmse adı altında toplanmış türlü mevzular hakkında yazdığı ve manzum birer roman olan mesnevîleri vardır. Hamse’si şu mesnevîlerden oluşmuştur:

- 1) Mahzenü’l-Esrâr
- 2) Hüsrev ü Şîrin
- 3) Leylî ve Mecnûn
- 4) Heft-peyker veya Behrâm-nâme
- 5) *İskender-nâme* (Daha fazla bilgi için bkz. *İslâm Ansiklopedisi*, c.9, s.318-326)

Fakir bir ailede yetişen bu halk uşağı bazı tesadüfler sayesinde çok iyi tahsil görmüş, zamanındaki ilimleri öğrenmiş ve Allah'ın bahşettiği vergiyle (lütüfla) şairliğe başlamış, az zamanda Şirvan sarayına alınmış ve burada ona saray şairliği makamı verilmiştir. Şirvanşahlara o devirde "Hâkan" deniliyordu. Saray şairi olunca marangozun oğlu Ali'ye Hâkan'ın şairi manasına gelen "Hâkanî" adı verildi.

Bir şair olarak Hâkanî, kaside yazmakla tanınmıştır. Zamane büyüklerine yazdığı kasideler Azerbaycan edebiyat tarihinde meşhurdu. Baküllani su bendinin inşa edilmesi ve Bakü ve Şabran³ şehirlerinin kuzeyden gelen istila kuvvetlerinin elinden kurtarılması münasebetiyle Şirvan şahlarına yazdığı parlak kasideler Azerbaycan imar ve istiklâli için verilen mücadelenin şiirleştirilmiş vesikalarıdır.

Azerbaycan tarihinin Nizâmî gibi büyük şairler yetiştirdiği şaşalı devrinin seçkin üstadlarından biri de Şirvanlı Hâkanî'dir. Kasideden başka diğer edebî türlerde de eserler vermiştir. Medâyin⁴ Harabeleri adında yazdığı şiir, çöken insanlık kültürü ile yıkılan medeniyet abidelerine ağlayan, edebî değer olarak dünya edebiyatında eşi olmayan bir şaheserdir.

Nizâmî, Ebu'l-Ulâ, Felekî bunlar gibi XII. asır büyük şairlerinin yanında Şirvanlı Hâkanî'de Azerbaycan yaratıcılığına şeref veren bir başka şahsiyettir.

Batılı okuyucuların daha iyi anlayabilmeleri için Avrupalı tenkitçiler, Hâkanî'yi, Fransızların romantik şairi Victor Hugo'ya benzetirler.

Hümanist ruhlu, dünya ölçülerinde yaratıcılık kudretine sahip olan Hâkanî, yurdunun aşığı vatancı bir şairdir. Bugünkü Azerbaycan Türkçesine çevrilmiş bir şiirinde, şair bu vatan aşkını aşağıdaki beyitlerle ifade eder:

Şiirim her beytidir bir körpe, telimden doğar
Her yana gitse yine Şirvan'la eder iftihar
Ben kendim Şirvanlıyım, Şirvan atamdır, hem anam
Ruhuma kuvvet, vücuduma can verir can bu diyar
Şam ne, Bağdat ne, Şirvan fazilet mülküdür
Burada hikmet, burada devlet, burada kabiliyet(akıllılık)

³ Şabran: Bugün şehir olarak mevcut değildir. Şirvan'ın paytahtı olması nedeniyle Şirvan da denilmiştir. Haçmaz ve Deviçi demiryolu durakları arasındaki mntıkanın nahiye ismi olarak kullanılır. (Daha geniş bilgi için bkz. *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, c.1, s.40-41)

⁴ Günümüzde Irak sınırları içinde bulunan ve Sasânîlerin başkentliğini yapmış Kesre Dağı şehrinin adıdır.

El açıp yoksulları yabancından almaz zekat
Marifet gencine sahiptir bu yerde zenginler

O zamanlarda saray çevrelerinde yaşayan sanatkarların hayatı, hükümdarların kaprislerinden ve saray etrafında dönen entrikalardan müteşekkildi. Bu muhitte yüksek makam ve itibara sahip olan şairler bazen de sefâlet ve zillete maruz olurlar. Şirvan sarayında yıldızı parlayan ve bütün rakiplerini geride bırakan Hâkanî, bir entrika yüzünden itibardan düşmüş, hapsedilmiştir. Şairin bu sırada yazdığı "Hapsiye"si edebiyat tarihinin kaydettiği mümtaz şaheserlerdendir.

Bu devirde saray kaprislerine(entrikalarına) kurban giden yalnız Hâkanî değildi; başkaları da vardı. bunlardan Felekî-i Şirvanî'nin faciası malumdur.

Hâkanî'den ve muasırlarından bahseden Sovyet yazıcıları (tenkitçileri) şairin hayatındaki bu hadiseyi işlerine geldikleri gibi yorumlarlar. Sovyet rejiminden farklı rejimler ile, geçmiş devirlerdeki rejimlerin aleyhinde Sovyet rejiminin lehinde olan bu yorumlara göre, şairlere asıl değer veren rejim Sovyet rejimi; devir ise komünist devri imiş. Kapitalist dünya feodal bir düzen içinde olan Şirvanşahlar dönemi de şair ve şairi değerlendirebilmek yeteneğinden mahrum imiş. Oralarda ancak zulüm ve istibdat hâkim imiş.

XII. asırda sarayın lütfuyla yaşayan şairlerin hürriyetleri en ufak bir olayda ellerinden alınır ve hapse atılırlardı. Fakat bu şartlar altında bile onlar, hükümdarlara çekinmeden öğütler verirler ve adaletsizliklerinin korkunç neticelerini ihtar ederlerdi. Aynı asrın büyük mürşitlerinden olup ömrünün sonuna kadar izzet ve hürmetle yaşayan Nizâmî'nin misali herkesçe malumdur.

Sovyet tenkitçileri bize Sovyet büyüklerine öğüt veren tek bir sanatkar gösterebilirler mi? Bundan 800 yüz yıl evvelki zulümleri bahane edip harekete geçen Sovyet tenkitçileri acaba gözleri önünde, yazar ve şairlere reva görülen zulümlerden neden bahsetmezler. Şirvanlı Felekî faciasından, Hâkanî'nin hapse atılmasından bahseden şairlere bir sormalı:

Hani hürriyet şairi Hüseyin Cavid⁵, milliyet şairi Ahmet Cevad'a⁶ ne olduğu?

⁵ Hüseyin Cavid; "Azerî Edebiyatında Teceddüd Devri" diye adlandırdığımız XIX-XX. asırlar Azerî edebiyatının 1905'ten sonra başlayıp 1920'lere kadar süren ikinci devresinin en kudretli sanatkarıdır. 1882'de Nahçıvan'da doğan, orada ve Tebriz'de tahsilde bulunduktan sonra 1905 ve 1909 yılları arasında İstanbul'da yaşayan, memleketine geri döndükten sonra muallimlik yapan bu şair, Hamid'in kuvvetli tesiri altında kalmakla beraber, doğrudan doğruya Tefik Fikret'in bir taklitçisi ve takipçisidir. Azerî edebiyatında ilk manzum piyesleri yazması, sahnede İstanbul Türkçesini kullanması, nazım bakımından temiz ve işlenmiş bir üsluba sahip olması Azerî şiirinin

Yalnız Cavid, yalnız Cevad mı? Komsomollıktan yetişen bir çok genç Sovyet şairlerinde sürülenlerin, elini ayağını yitirenlerin hesabını verebilirler mi?...

“Milletler Babası” Stalin’in varisi Malenkof’a hitapla Sovyet rejimindeki istibdattan, bu rejimdeki hürriyetsizlikten bahseden iki satırlık bir yazı Sovyet matbuatında basılabilir mi? Buna cevap versinler!...

Hürriyetin esasen düşmanı olan ve ilhamlarını halkın arızaları ve öz vicdanlarından değil, ancak ve ancak başlarındaki diktatörlerin emirlerinden ve insanlık ruhu ile insan tabiatındaki hürriyet severliğe zıt olan komünist akidesinden alan satılık vicdanların kalkıp ta bundan 800 yıl evvelki zulüm ve istibdattan bahsetmelerini görünce, ister istemez Azerbaycan halkının bir tabiri dilimize gelir:

-Ayıbı kim eder, aybecer!...⁷

Şirvanlı Hâkanî

Azerbaycan edebiyatının Nizâmî gibi büyük şairler yetiştirdiği XII. asır devresinin meşhur üstadlarından biri de Şirvânî Hâkanîdir. Hâkanî'nin yaratıcılığında bahseden bazı Savet(Sovyet) edebiyatçıları, şairin Şirvânşâhlarından gördüğü hakaret ve çektiği eziyetleri kaydeder. Umumiyetle o devirde şiir ve fikir adamlarının facialı nasiplerinden bahs açarlar.

Müstebit Şirvânşâhları Hâkanî'nin özünü iki defa hapsedmişler. Muasırı Felekî'yi, Şirvânî'yi zindanda çürütmüşler, bilmem kime de, bu veya o zulmü reva görmüşlermiş...

Ancak Savet devrinde imiş ki; şairler, sanatkarlar ve alimlerin kadr ü kıymeti bilinir, bunlara hürmet, şan ve şöhrat temin edilirmiş...

tekamülü tarihinde ona mühim bir mevki temin etmiştir. *Geçmiş Günler* ve *Bahar Şebnemleri* adlı iki küçük şiir mecmuası ile *Şeyh San'an*, *Şeyda*, *Peygamber*, *Uçurum* ve *İblis* gibi manzum piyesleri vardır. (M. Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları 2*, Ötüken Yayınları, s.73).

⁶ Ahmet Cevad; Türkiye'deki millî edebiyat akımının tesiri altında kalarak hece vezni ve millî nazım şekillerini kullanan ve ideoloji bakımından da milliyetçi bir şairdir. *Koşma* ve *Dalga* şiir mecmualarında mahallî hayattan alınmış, zarif şiirler ve tabiat tasvirleri ile birlikte Azerî milliyetçiliğini terennüm eden lirik parçalar da bulunur.(M.F. Köprülü, a.g.e. s.74)

⁷ Ayıbı kim eder, ay becer: “Ayıplı kişi, ayıplı iş yapar.” “Kötülük kötü insanın işidir” ifadesi ile aynı anlamı taşır.

Hürriyet esasının kökten reddeden neşr vasıtalarını, münhasıran öz ellerinde tutan, Komünist partisinden başka kimseye söz söylemek ve fikr yaymak hakkını tanımayan, bir de her şeye ve her işe naylon don giydirilebilir.

Eğer Bolşevik zulmü altında inleyen Azerbaycan'da, hürriyet olsa, hür neşriyat olsa, hükûmet kontrolü haricinde bir gazete ve mecmua çıksaydı, çıkabilse idi o zaman bu iki yüzlü Savet tenkitçilerine diyebiliriz ki:

Bundan 800 yıl evvelki hükûmet zulüm ve istibdadını şairlere ve fikir adamlarına verdiği ceza ve azardan bahs edeceğinize, sizde şeref ve haysiyet varsa, yaşadığınız zamanın hadiseleri üzerinde durunuz. Şeref ve haysiyet hissi size Şah-ı Ahistan devrinin kelimelerinden bahsederken asıl yaşadığımız günlerde yapılan zulümleri unutturmamalıdır.

Savet devrindeki edebilerin başına gelen felâketleri göz önüne getirsen Şirvanşahlar dönemindeki felâketlere nisbetle bunlar solda sıfır kalır.

Hani Hüseyin Cavid? Hani Ahmet Cevâd hani?

.....